

Een betimmering opstellen

het interieur uit Keizersgracht 185

21 januari 2015 – Jaap Boonstra



Van 1 februari tot en met 6 april dit jaar zal het Nieuwe Instituut te Rotterdam een tentoonstelling organiseren over de voormalige stijlkamers van het Stedelijk Museum Amsterdam. Een interieur uit het gesloopte pand Keizersgracht 185 zal daarbij een centrale plaats innemen.

Deze kamer werd samen met andere interieurs afkomstig uit diverse Amsterdamse grachtenpanden rond 1896-98 geïnstalleerd in het toen pas gebouwde Stedelijk Museum.

Afb. 1 J. Berg, 1871; Interieur Keizersgracht 185 (SA 496)



Afb. 2 Museumzaal nr. 21, Stedelijk Museum Amsterdam 1925 (KA 14525, 14527, 14528)

80 Jaar later werd deze inrichting weer opgedoekt, toen het Stedelijk Museum zich ging richten op moderne kunst en kunstnijverheid. De plafonds, betimmeringen en schouwen werden gedemonteerd, ingepakt en overgedragen aan het Amsterdams Historisch Museum.

Vanaf die tijd zijn sporadisch onderdelen van de kamers te zien geweest bij tijdelijke tentoonstellingen, met één belangrijke uitzondering. De zogenaamde mahoniekamer uit Keizersgracht 187 werd in langdurig bruikleen gegeven aan het Rijksmuseum Amsterdam en is daar sinds de heropening te bezichtigen onder de nieuwe naam 'Beuningkamer'.

Vrijwel steeds werden de interieurs bij deze recente exposities ontdaan van de latere toevoegingen uit het Stedelijk en zoveel mogelijk teruggerepareerd naar hun oorspronkelijke staat.



Afb. 3 De schouw van Keizersgracht 185 na de restauratie in 2004 t.b.v. de tentoonstelling 'Het Geschenk'. In 1896 was de schouw wat dieper gemaakt door het marmer van de zijkanten te verzagen en de dekplaat daarmee te verbreden. Dit is bij de laatste restauratie van 2004 weer zoveel mogelijk ongedaan gemaakt.

Bij de inbouw in het Stedelijk Museum (SMA) waren de historische interieurs namelijk aangepast aan de nieuwe omstandigheden en daardoor vaak ingrijpend veranderd. Daarbij was niet alleen de architectuur van het museumgebouw bepalend. De kamers gingen een rol spelen in de vaste opstelling als decor voor een collectie kunstnijverheid - *de Japanse kamer*, als illustratie van een bepaalde stijl – *de Lodewijk XV* en *Empire kamers*, of werden vernoemd naar het toegepaste materiaal - *de mahoniekamer*, de verantwoordelijke kunstenaar - *de Andriessenkamer*, of dienden als voorbeeld van historische wooncultuur - *de keuken*. Buiten de setting van het SMA werken de latere aanpassingen echter veel minder overtuigend en is vooral het verlies aan authenticiteit opvallend.

Het interieur uit Keizersgracht 185 was daarop geen uitzondering. Dit grachtenpandinterieur was van een ander formaat dan de museumzaal, het plafond zat lager, de ramen waren kleiner en de deuren zaten op een andere plaats.

De initiatiefnemer en verantwoordelijk conservator van het SMA, de heer van Someren Brand schreef er over; 'Het verbreedten van het vertrek was gemakkelijk genoeg, maar het noodzakelijk verhoogen heeft heel wat overleg gekost. Gelukkig was de kamer oorspronkelijk wat gedrukt, zoodat zij erbij gewonnen heeft een meter hooger gemaakt te zijn, al zijn de pilasters nu ook misschien een weinig te mager geworden.'

Bij nadere inspectie van de onderdelen is goed te zien hoe dit in zijn werk ging. De pilasters zijn ca. 50 cm. verlengd door er een stuk aan te schroeven.



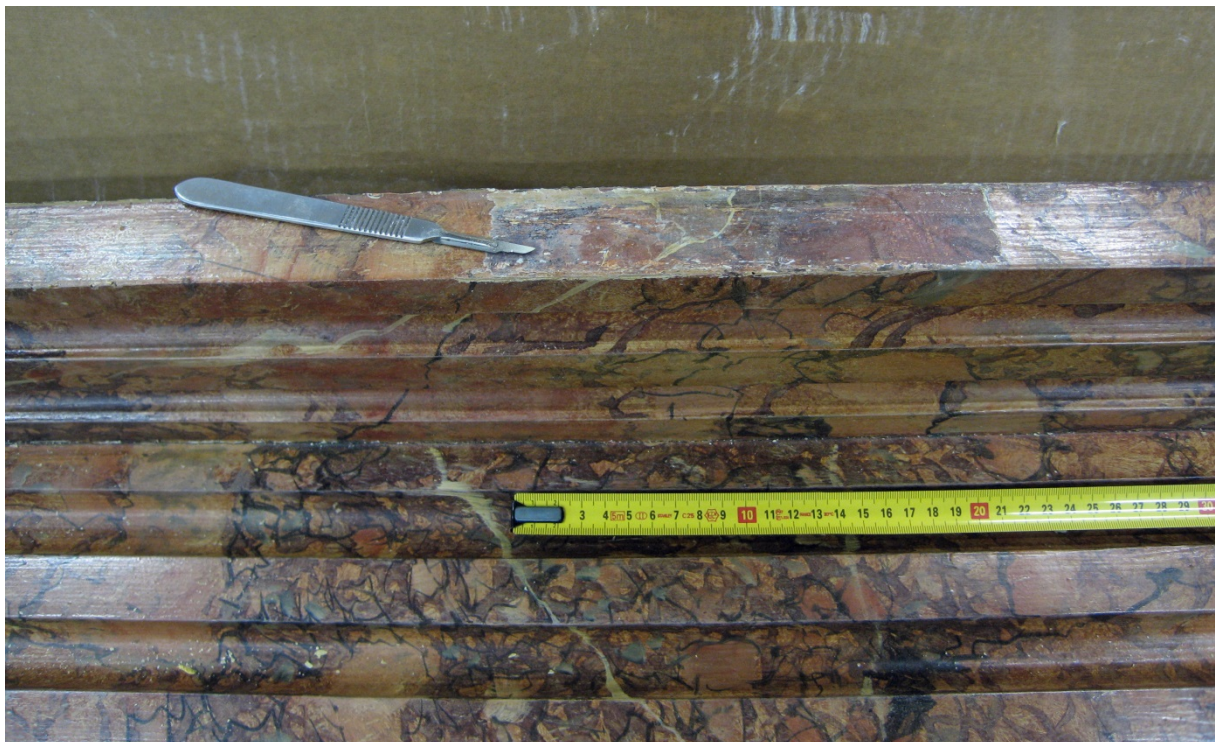
Afb. 4 Voorzijde pilaster



Afb. 5 Achterzijde pilaster



Afb. 6 De achterzijde van een pilaster basement met nieuw aangezette stukken plint.



Afb. 7 Een vrijleggingsproefje van de originele marmering laat zien hoe de tweede marmerimitatie op de hele pilasterschacht is aangebracht om het aangezette stuk te integreren.

De oorspronkelijk vrij lage kroonlijst is uitgebreid met een forse architraaf en tussen de pilasters verscheen een soort rankenfries. Dat laatste was in p ate (krijt en lijm) gekopieerd van een origineel paneel met houtsnijwerk bovenaan de schouwboezem.

De nieuw bijgemaakte onderdelen zorgden tezamen voor de gewenste verhoging van de wandbetimmering.

Vooraf aan de achterzijde van de betimmering is nog goed herkenbaar wat origineel uit 1802 is en wat later vanaf 1896 is toegevoegd. Het originele naaldhout is namelijk nog gezaagd door een houtzaagmolen. Timmerlieden konden hun planken daar op iedere gewenste dikte gezaagd krijgen en hoefden dan alleen de zichtzijden te schaven. De achterzijde bleef ruw en vertoont de typische molenzaagsporen en vezeligheid van het nat gezaagde hout.



Afb. 8 Achterzijde van een origineel lambriseringdeel



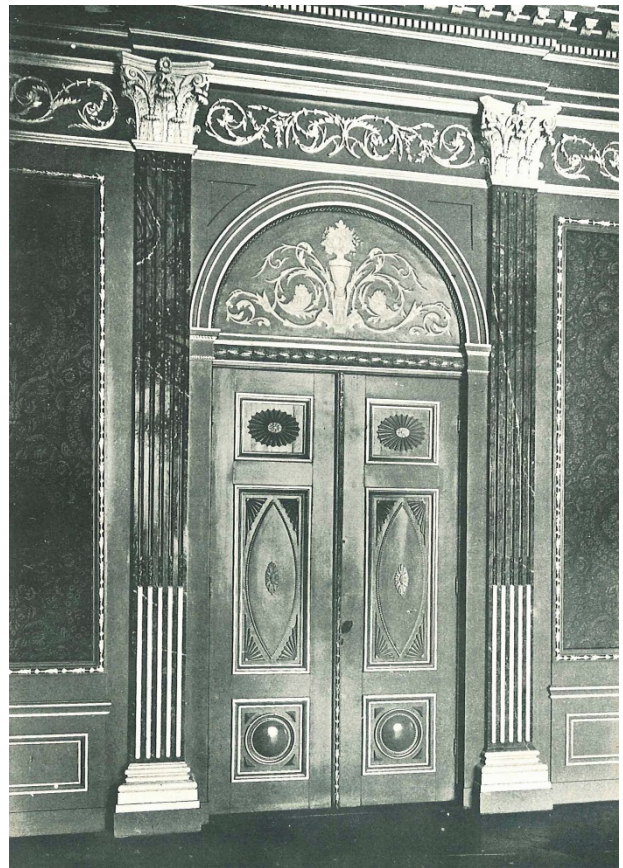
Afb. 9 Idem detail

De toevoegingen in het SMA van 90 jaar later zijn echter al machinaal gevlakt en op dikte geschaafd. Kennelijk beschikte het betrokken timmerbedrijf al over eigen schaafmachines.

Dat bedrijf liet zich ook in een ander opzicht niet onbetuigd. Op een diverse plaatsen, meestal op nieuwe onderdelen, lieten de bij de inbouw ingeschakelde timmerlieden hun namen achter. Petrus T. Roosen, zijn 25-jarige neef Johannes E.H. Zikking en J.P.H. Beij. Roosen en Zikking waren beide afkomstig uit Harderwijk en Roosen had tijdens het werk voor het museum zijn bedrijf in de Korte Lijnbaanssteeg te Amsterdam. Uit de data bij de namen blijkt dat ze in elk geval tussen november 1896 en januari 1897 aan de kamer gewerkt hebben. Er spreekt een zekere trots uit de keurig neergeschreven namen en de vermelding van hun beroep; 'timmerman' of bij Roosen's naam: 'chef des charpentiers'.

Aan de voorzijde is er van de wijzigingen minder te zien omdat daar een alles verhullende verflaag is aangebracht. Maar juist de verflagen bieden bij nader onderzoek toch ook weer belangrijke aanknopingspunten.

Zo waren de dubbele deuren tegenover de raampartij enigszins verdacht omdat er op het schilderij van Berg slechts een enkele deur is afgebeeld. De deuren bleken een andere verflagen opbouw te hebben dan de ornamenten die erop gespijkerd zaten. Terwijl de ornamenten in eerste instantie lichtroze geschilderd waren, was de eerste verflaag van de deuren een zinkwit. Zinkwit is een pigment dat pas vanaf ca. 1850 door huisschilders gebruikt werd. De originele kamer dateert zoals gezegd van rond 1802. De kamerverbreiding die van Someren Brand in zijn artikel noemt zal dus o.a. tot stand zijn gekomen door een nieuw vervaardigde verdubbeling van de deurpartij.



Afb. 10 Dubbele deur, foto 1918



profiellijst rond paneel

waaierornament

Afb. 11 Verflagen vergelijking

De wand tegenover de dubbele deur was de raamwand. De vensters in het SMA hadden een ander formaat dan aan de Keizersgracht en bovendien waren er radiatoren. Dit werd door Roosen en zijn mensen netjes in stijl afgetimmerd met radiator-omkastingen die er enigzins uitzagen als lambriseringen. Verder kwam er een nieuwe muurdam tussen de ramen om de penantspiegel aan op te hangen.



Afb. 12 Aanzicht van de raamwand in het SMA vlak voor afbraak van de stijkkamer in 1975.



Afb. 13 De radiatoromkastingen zijn aan de achterzijde voorzien van schuifklampen om ze vlak te houden. Eenzelfde systeem van klampen is door Roosen c.s. op de achterzijde van enkele historische lambriseringspanelen toegepast.



Afb. 14 Stagiaire Jettie Timmer tijdens het schoonmaken van een paneel met schuifklampen.

En zo zijn er meer voorbeelden, ook van later onderhoudswerk gedurende de 80 jaar opstelling in het SMA. Het hele verhaal van de aanpassing en het gebruik als stijkkamer wordt gekenmerkt door een nogal vrije omgang met het historisch interieur. Deze ontspannen houding blijkt ook wel uit de benamingen die voor de kamer zijn gebruikt. Van Someren Brand noemt het ‘een betimmering style empire’ en die naam is blijven hangen. De kamer wordt ook nu nog geregeld ‘de Empirekamer’ genoemd. Wat betreft de vormgeving is daar niet echt aanleiding voor en qua datering al evenmin; een kamer in empire stijl uit 1802 zou een onwaarschijnlijk vroeg Nederlands voorbeeld zijn van de stijl van het eerste Franse Keizerrijk.

Hetzelfde geldt voor de benaming ‘van der Hart kamer’, naar de Amsterdamse stadsbouwmeester Abraham van der Hart. Ook hier lijkt de wens de vader van de gedachte, c.q. van de benaming.

In de opstelling in Rotterdam zal echter niet alleen de periode als stijkkamer tussen 1896-1975 centraal staan. Ook de eigen visie van gastcurator Andreas Angelidakis zal zich doen gelden. Zo werden door hem de ruim 20 verpakkingskisten van de stijkkameronderdelen een opvallende rol in de tentoonstelling toebedacht; ze zullen worden opgestapeld in de expositiezaal.



Afb. 15 Het controleren van een oud transport krat uit het SMA



Afb. 16 Eén van de 10 kapitelen die erin verpakt zaten.

Nadat we de afgelopen maanden de voorbereidingen voor het transport getroffen hebben, is de betimmering afgelopen vrijdag in een volgeladen vrachtwagen naar Rotterdam gebracht. Studenten meubelrestauratie en hun docenten zullen daar een week lang meehelpen om onderdelen van de kamer op te stellen en wellicht ook tijdens de tentoonstelling actief zijn.



Afb. 17 Inladen van het ingepakte interieur.

Zie ook: <http://www.hetnieuweinstituut.nl/landschap-en-interieur/drieluik-over-interieur-jaarlijkse-delen/11-stijlkamers>